

Bywyd crefyddol ffoaduriaid Iddewig yng Nghymru

Nodiadau Athrawon

Mae'r wers hon yn edrych ar fywyd crefyddol ffoaduriaid Iddewig yng Nghymru.

Testun 1: Mynychu'r synagog a'r cheder.

Roedd crefydd yn rhan bwysig o fywyd llawer o ffoaduriaid Iddewig yng Nghymru. Roedd llawer yn mynychu synagogau neu *cheder* (addysg grefyddol). Mynychodd Ellen Davis ac Erwin Kestenbaum, plant oedd yn ffoaduriaid, Synagog Goat Street yn Abertawe (roedd bar mitzvah Erwin yno) cyn iddo gael ei ddinistrio yn ystod Blitz Abertawe ym 1941.

Pwnc 2: Bwyd kosher.

Mae deddfau dietegol Iddewig, sydd wedi'u gwreiddio mewn crefydd, yn nodi pa fwydydd y gall neu na all Iddewon eu bwyta. Mae'r cyfreithiau hefyd yn nodi sut mae'r bwyd yn cael ei baratoi cyn iddo gyrraedd y cartref ac oddi mewn iddo. Yn gyffredinol, po fwyaf Uniongred yw cefndir person, y mwyaf agos y cedwir y rheolau hyn.

Bydd myfyrwyr yn clywed tystiolaeth hanes llafar gan ddau ffoadur Kindertransport – un yn disgrifio gwasanaethau crefyddol yng Nghastell Gwrych ac un am ddefodau crefyddol yn eu hostel dros dro.

Cysylltiadau cwricwlwm

Cyfnod Allweddol 3

Hanes, Sgiliau Llythrennedd

Cynllun Gwers

NODAU DYSGU:

- Dysgu am fywyd crefyddol ffoaduriaid Iddewig yng Nghymru.
- Deall pwysigrwydd crefydd ym mywyd beunyddiol ffoaduriaid.
- Deall pwysigrwydd goddefgarwch ac empathi mewn cymdeithas agored, ddemocrataidd.

ADNODDAU / OFFER SYDD EU HANGEN:

- Copïau o daflen waith myfyrwr.
- Trawsgrifiad o'r darnau sain.¹

I DDECHRAU

Ar y bwrdd, dangoswch ddwy ddelwedd yn ymwneud ag arferion crefyddol Iddewig, ynghyd â'r geiriau canlynol:

cheder

Delwedd o ddsbarth crefyddol

<https://www.peoplescollection.wales/items/1103786>

kashrut, kosher, schochet

Delwedd o gigyddion Krotosky

<https://www.peoplescollection.wales/items/1151746>

Gofynnwch i'r myfyrwr beth yw ystyr y geiriau? Beth maen nhw'n ymwneud ag ef?

Gofynnwch i'r myfyrwr beth maen nhw'n ei wybod am arferion crefyddol Iddewig, e.e., mynychu synagog, addysg grefyddol, a chyfreithiau dietegol.

Eglurwch ystyr y geiriau sydd wedi'u hysgrifennu ar y bwrdd:

Cheder: Ysgol Iddewig lle dysgir Iddewiaeth a'r iaith Hebraeg i blant (yn nodweddiadol ar gyfer plant oed cynradd a thu allan i oriau ysgol arferol).

Mae deddfau dietegol Iddewig (**kashrut**) yn rheoli'r bwyd y caniateir i bobl Iddewig ei fwyta. Gelwir bwyd a ganiateir yn **kosher**. Gwaherddir porc a physgod cregyn, yn ogystal â chymysgu cig a llaeth. Rhaid i unrhyw gig gael ei baratoi gan **schochet** (lladdwr defodol).

DATBLYGU

Roedd llawer o ffoaduriaid yng Nghymru yn cael trafferth cadw'n kosher, yn enwedig os oeddent yn byw ymhell i ffwrdd o drefi mawr neu ddinasoedd â phoblogaeth Iddewig bresennol. Nid oedd Ellen

¹ Rydym wedi ychwanegu trawsgrifiadau o'r clipiau sain, y gallwch ddewis eu rhannu gyda'ch myfyrwr os ydych yn meddwl y byddent yn ddefnyddiol. Mae'r trawsgrifiadau yn Gymraeg a Saesneg tra bod y clipiau yn uniaith Saesneg.

Davis, o deulu Iddewig Uniongred yn Hesse, yr Almaen, yn ymwybodol bod y sglodion yr oedd yn eu caru gymaint o'i siop pysgod a sglodion leol yn Abertawe wedi'u gwneud â braster porc, ac felly ddim yn kosher. Yn ei llyfr, *Kerry's Children: A Jewish Childhood in Nazi Germany and Growing Up in South Wales*, mae'n ysgrifennu:

“O amgylch y gornel o'n tŷ ni safai siop pysgod a sglodion [sic] adnabyddus iawn o'r enw 'The Windsor'. Yn byw mewn teulu Iddewig Kosher, gwaharddwyd bwyta unrhyw beth nad oedd wedi'i goginio gartref. Wnes i erioed sylweddoli bod y sglodion blasus hyn [...] wedi'u coginio mewn lard. Nid y byddwn wedi gwybod beth oedd lard. Roeddwn i bob amser yn gwybod bod unrhyw beth i'w wneud â mochyn yn tabŵ, sut roeddwn i'n gwybod bod y sglodion yn fwyd gwaharddedig i mi. Roeddwn i'n eu mwynhau nhw.” [Cyfieithiad o'r Saesneg]²

Gofynnwch i'r myfyrwyr edrych ar y delweddau o'r seigiau Cymreig poblogaidd a, thrwy weithio mewn paru, trafodwch a yw'r seigiau'n rhai kosher neu ddim. Dylent ysgrifennu eu hatebion ar y taflenni gwaith ac yna trafod eu hatebion fel dosbarth **(TASG 1)**.

Rhoddir atebion cywir isod gydag esboniad ynghylch pam nad yw saig benodol yn kosher.

1. Picau ar y maen: KOSHER

2. Pelenni cig Cymreig: DDIM YN KOSHER – mae'r rhain yn cynnwys briwgig porc, sy'n cael ei wahardd o dan *kashrut*.

3. Selsig Morgannwg: KOSHER – nid yw'r selsig hyn yn cynnwys unrhyw gig, er bod rhaid i'r caws a ddefnyddir fod wedi'i ardystio'n *kosher* (mae rhai cawsiau'n defnyddio ensym, rennet, o stumog anifail i setio'r caws ac felly nid ydynt yn kosher am eu bod yn cymysgu llaeth â 'chig' yn y broses o wneud y caws).

4. Cawl gyda chaws Caerffili: DDIM YN KOSHER – gwaherddir cymysgu cig a chynnyrch llaeth (gan gynnwys caws neu fenyn) o dan *kashrut*

5. Cregyn gleision Conwy: DDIM YN KOSHER – gwaharddir pysgod cregyn dan *kashrut*.

6. Pysgod a sglodion: KOSHER cyn belled nad ydynt wedi'u coginio mewn lard (braster mochyn). Ffaith ddiddorol: cyflwynwyd pysgod a sglodion i'r DU am y tro cyntaf gan ymfudwyr Iddewig yn y bedwaredd ganrif ar bymtheg.

PRIF DASG

Gofynnwch yn gyntaf i'r myfyrwyr ddarllen bywgraffiadau byr o Herman Rothman a Julius Weil, ffoaduriaid Iddewig, a ffodd i Brydain ar Kindertransport yn 1939, a gwybodaeth am Gastell Gwrych, ac yna gwrando ar dystiolaeth [Herman](#) a [Julius](#) yn disgrifio eu bywyd crefyddol yng Nghymru.

Gan weithio mewn paru neu'n unigol, dylai myfyrwyr ateb y cwestiynau canlynol ar eu taflen waith **(TASG 2)**:

² Ellen Davis, *Kerry's Children: A Jewish Childhood in Nazi Germany and Growing up in South Wales* (Pen-y-bont ar Ogwr: Seren, 2004), t. 61.

1. Pa mor bwysig oedd crefydd i ffoaduriaid Iddewig yng Nghymru?
2. Pam y gallai crefydd fod yn bwysig i ffoaduriaid sy'n ffoi i wlad newydd?
3. Pam dylen ni barchu crefydd pobl eraill?

DIWEDDGLO

Gofynnwch i'r myfyrwyr ysgrifennu paragraff byr (150-200 gair) am rywbeth sy'n bwysig iddyn nhw, rhywbeth maen nhw'n ei fwynhau, neu sy'n rhoi sefydlogrwydd iddyn nhw, neu sy'n rhoi strwythur ac ystyr i'w bywyd, e.e., system gred, hobi, perthynas, digwyddiad rheolaidd. Sut byddent yn teimlo pe baent yn cael eu cludo'n sydyn i rywle lle na allen nhw wneud â'r pethau hyn? Ydyn nhw'n adnabod unrhyw un y mae hyn wedi digwydd iddo? **(TASG 3)**.

Trawsgrifiad s

[Herman Rothman ar wasanaethau crefyddol yng Nghastell Gwrych](#)

Roedd yn...sefydliad crefyddol Uniongred. Roedd pawb – pob aelod yn gallu darllen, wrth gwrs, yn rhugl Hebraeg, a ninnau'n cynnal y gwasanaethau – gwasanaethau hyfryd iawn, iawn. Ac roedden nhw...roedden nhw'n meddwl bod gen i weddol dda - fe wnaethon nhw ddarganfod bod gen i lais eithaf da, ac yn aml iawn roeddwn i'n cael fy nghymryd i arwain y gwasanaethau yno.

[Julius Weil ar ddefodau crefyddol a bwyd kosher](#)

Wel, ar gyfer, o blaid, ar gyfer, ar gyfer y mwyafrif—rwyf yn golygu ein bod ni, nid oeddem ni, nid oedd yr holl fechgyn yn Uniongred fel petai. [Saib.] Ac, er bod popeth yn yr hostel yn Uniongred iawn, nid yn unig, nid yn unig o ran bwyd, ond hefyd ym mhob, pob mewn bywyd; roedd gweddïau yn y bore, roedd gweddïau yn yr hwyr, roedd gweddïau ar ôl prydau bwyd. Dweud gras ar ôl prydau bwyd. Ond ni chafodd y bechgyn i gyd eu magu yn y ffordd yna a dweud y gwir. Ond un peth oedd yn bwysig wrth gwrs oedd—rydych chi'n gwybod beth yw kosher?

Bwyd Kosher? Pa un sy'n bwysig neu'n bwysig. Ac, [saib] roedd yn rhyfedd i unrhyw un a oedd wedi arfer â chael popeth kosher, fod mewn cartref nad oedd yn Iddew ac yn methu â chymryd rhan. [Yma, mae Julius yn sôn am pan gafodd lety gyda theulu nad oedd yn Iddewon yn Bedford.]

Ond trefnodd y bobl oedd yn ein noddi, sef y cymunedau y soniais amdanynt o'r blaen, i gael bwyd, bwyd kosher yn cael ei anfon i lawr.